

Yerli Sezdirime İlk Bakış: Sezdirim ve Türkçede Sezdirim Bildiren Edimbilimsel Yapılar

Halis Emre ATAŞLI¹

Öz

Türkçede anlambilimsel/edimbilimsel çalışmalar günden güne artmaya başlamaktadır. Bugüne dek yapılan çalışmaların eksikliğinden doğan sonuçlar neticesinde, Türkçede anlambilimsel terimlerin tespiti konusunda belirsizlikler bulunmaktadır. Bu çalışmada Vural Akboğa'nın Türkçedeki sezdirim çalışmalarındaki dağınıklığı düzenlemek amacıyla oluşturduğu “*Sezdirim ve Türkçede Sezdirim Bildiren Edimbilimsel Yapılar*” adlı eseri incelenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın ana başlıkları incelenerek bölümler hakkında bilgiler verilmektedir. Genel olarak sezdirim teriminin literatürdeki yerinin belirlenmesiyle birlikte sınırlarının çizildiği ve Akboğa'nın oluşturduğu yöntem sonucunda terimin belirsizliklerinin ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir. Akboğa, ortaya koyduğu yöntemle Türkçeye bir sezdirim sınıflandırması kazandırmakta ve Türkçeye özgü bir sezdirim terimini de literatüre sunmaktadır. Çalışmanın en ayırt edici yanlarından biri de daha önce karşılaştırılması yapılmamış olan sezdirim ve kastedim ile söz sanatları arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymasıdır.

Anahtar kelimeler: *Yeni bir sezdirim yaklaşımı, edibilim, Türkçenin sezdirimi.*

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, hlsemre55@gmail.com, ORCID: 0009-0001-8193-0554
Doi: 10.17932/IAU.TOMER.2016.019/tomer_v011i20016

A First Look at Domestic Implicature: Implicature and Pragmatic Structures Indicating Implicature in Turkish

Abstract

The field of Turkish semantics and pragmatics has recently witnessed a steady proliferation of scholarly interest. Nevertheless, the fragmented nature of previous research has led to persistent ambiguities concerning the identification and categorization of semantic terminology. This paper evaluates Vural Akboğa's study, titled 'Implicature and Pragmatic Structures Indicating Implicature in Turkish, which seeks to address the lack of cohesion in Turkish implicature studies. By dissecting the primary chapters of Akboğa's work, this study provides a comprehensive overview of its structural and theoretical contributions. It is argued that Akboğa not only delineates the conceptual boundaries of "implicature" but also resolves long-standing terminological uncertainties through a rigorous methodological framework. Furthermore, the work introduces a novel classification system and a domain-specific term tailored to the Turkish linguistic context. A particularly salient feature of Akboğa's research is its original analysis of the intersections and divergences between implicature, intentionality, and rhetorical figures. This nexus has hitherto remained largely unexplored in literature.

Keywords: *A new implicature approach, Pragmatics, Implicature in Turkish.*

Giriş

Bu kitap; Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Doç. Dr. Erkan Hirik danışmanlığında Vural Akboğa tarafından tamamlanmış olan, “Türkçede Sezdirim” adlı doktora tezi olarak kabul edilen çalışmanın düzeltmeler yapılarak kitaba dönüştürülmüş hâlidir. Tanıtımı yapılacak olan kitap, 2023’ün Aralık ayında Gazi Kitabevi tarafından 207 sayfa olarak yayımlanmıştır.

Akboğa, çalışmasının “Özet” ve “Giriş” bölümlerinde ifade ettiği üzere bu çalışmayı “Türkçedeki sezdirim çalışmalarında gözlemlendiği kuramsal belirsizlik, eksiklik ve dağınıklığı gidermek” amacıyla kaleme almıştır. Akboğa, “sezdirim” teriminin farklı çalışmalarda farklı anlamlarda kullanıldığını ve bu durumun kavramsal bir kargaşaya yol açtığını tespit etmiştir. Bu nedenle çalışmanın temel amacı; “sınırları belirli bir sezdirim tanımı ve sınıflandırmasını oluşturmak” ve gelecekteki çalışmalar için temel oluşturacak bir veri kaynağı hazırlamaktır.

Bu kitap; “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri dışında “Sezdirim Literatürü ve Değerlendirmesi”, “Sezdirim ve İlgili Anlambilimsel/Edimbilimsel Kavramlar” ve “Türkçede Sezdirim Türleri ve Örneklerin İncelenmesi” başlıklarıyla üç ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın birinci bölümü, “Sezdirim Literatürü ve Değerlendirmesi” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, bildirişim sırasında meydana gelen sezdirim teriminin nasıl ortaya çıktığını belirleyebilmek açısından çalışmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sezdirim kavramı, bunu ortaya atan Grice’in ilkelerine bağlı kalınarak örneklerle açıklanmıştır. Grice’in görüşleri üzerine gelişen sezdirim kavramına yönelik farklı görüşlere, ortak noktalara ve belirsizliklere değinilmiştir. Ayrıca ihlal sebepleri de gerekçeleriyle aktararak aradaki farklar, örnekler üzerinden somut bir biçimde ortaya konulmuştur. Bölüm boyunca farklı sezdirim türleri özellikleriyle açıklanarak bunların arasındaki farklılıklar belirtilmiştir. Bölüm içerisinde hem ulusal hem de uluslararası araştırmacıların sezdirim hakkındaki görüşlerine yer verilerek karşılaştırmalı incelemeler yapılmaktadır. Yapılan bu inceleme, sezdirim kavramının yeri hakkındaki farklı sonuçların da oluşmasını sağlamaktadır. Akboğa, çalışmasında bu belirsizliği de yansıtarak sezdirim hakkında farklı görüşleri destekleyen araştırmacıların sınıflandırmalarını örnekler üzerinden açıklamıştır. Sınıflandırmaların çoğunlukla Grice’in ilkeleri üzerine inşa edilmiş olması ve bunun tekrarlı olarak belirtilmesi,

çıkış noktasının unutulmamasına yardımcı olmaktadır. Sezdirim terimine yönelik bakış açılarının çeşitliliğine yer verilmesi, kuramsal perspektiflerin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır.

Kitabın ikinci bölümü, “Sezdirim ve İlgili Anlambilimsel/Edimbilimsel Kavramlar” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde birinci bölüm itibarıyla elde edilen veriler doğrultusunda yöntem/çıktı, niyet katmanı, kapsam ve hesaplanabilirlik olarak dört ölçüt belirlenmiştir. Bu dört ölçüt, örnekler beraberinde karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve ölçütler arasındaki farklar tespit edilmiştir. Bu ölçütlerin sınırlarının belirlenmesi sonucunda sezdirim teriminin de sınırları oluşturulmaya başlanmıştır. Böylece sezdirimin benzer edimbilimsel/anlambilimsel terimlerden ayırt edilebilmesinde kullanılacak bir yöntem oluşturulmuştur. Ardından sezdirimle paralel ve benzer özellikler gösteren çıkarım, önvarsayım, gerektirim ve kiplik terimleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmalar sonucunda sezdirimin diğer edimbilimsel/anlambilimsel terimlerden farklı özelliklere sahip olduğu tespit edilmiştir. Sezdirim teriminin diğer edimbilimsel/anlambilimsel terimlerden farklı yönlerinin tespit edilmesi, bu yöntemin bir kriter olarak kullanılabileceğini ortaya koymuştur. Bu bölümde elde edilen en yenilikçi tespit ise “kastedim” ve “sezdirim” terimlerinin farklı katmanlarda incelenmesi gerektiğidir. Bu ayrımın yapılması, Grice’ın sınıflandırmasına aykırı bir durumun oluşmasını sağlamaktadır. Grice’ın sınıflandırmasında “uzlaşımsal sezdirim” ve “genelleştirilmiş sezdirim” olarak belirtilen yapılar, kastedim teriminin kapsam alanı içerisinde yer almaktadır. Ancak Akboğa, çalışmasında bu yapıların sınırlarının daha net olması ve ayrı bir düşünce iletmediği sonucuna ulaşmaktadır. Bunun sonucunda “uzlaşımsal sezdirim” ve “genelleştirilmiş sezdirim” yapılarının sezdirim teriminin kapsam alanı dışında tutulması gerektiğini belirtmektedir. Aynı zamanda bu yapıların sezdirim teriminin sınıflandırılmasında yer almaması gerektiğini de belirtmektedir.

İkinci bölümün diğer bir hedefi, Doğu’daki dil çalışmalarında sezdirimi karşılayan terimlerin sorgulanmasıdır. On dokuzuncu yüzyılla birlikte yeni bakış açılarının oluşmasının mecaz adı altındaki söz sanatlarını büyük ölçüde etkilemediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda “belagat” çalışmalarının incelenmesi sonucunda beyan bölümünün sezdirim ile kesişebilecek bir potansiyele sahip olduğu tespit edilmiştir. Böylece çalışmanın amacına sadık kalınarak söz sanatlarının güzellik ve etkileyicilik etkisi göz ardı edilmiş, bildirişim sırasında meydana gelen arka plana ve bağlama

odaklanılmıştır. Böylece bağlamsal unsurların etkisiyle oluşan mecazlar, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmalı incelemeler sonucunda açık istiare, bazı maklûb teşbih, telvih ve tariz örneklerinin sezdirim teriminin kapsam alanı içerisinde yer alabilecek potansiyele sahip olduğu belirlenmiştir. Mecaz-ı mürsel, kapalı istiare, temsili istiare, mufassal teşbih, muhtasar/mecmûl teşbih, müekked teşbih, belîğ teşbih, hazır kinaye, remiz, ima ve tevriye sanatlarının ise kastedim teriminin kapsam alanı içerisinde incelenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. İkinci bölümün genelinde yapılan karşılaştırmalı incelemeler, sezdirim teriminin sınırlarının çizilebilmesine önemli katkılar sağlamıştır.

İkinci bölümün sonunda yer alan sezdirim ve kastedim ile söz sanatlarının karşılaştırılması, çalışmanın ayırt edici bir özelliğini yansıtmaktadır. Bunun sebebi, literatür taramalarında söz konusu karşılaştırmayla ilgili daha önce karşılaşılmamasıdır. Akboğa, bu karşılaştırmalar sonucunda elde ettiği farklı bulguları da çalışmasında belirtmektedir. Böylece her mecaz örneğinin sezdirim ve kastedim olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşmaktadır. Ancak her sezdirim ve kastedim örneklerinin ise mecaz olarak değerlendirilemeyeceği sonucuna da ulaşmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümü, “Türkçede Sezdirim Türleri ve Örneklerin İncelenmesi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilen yetersizlikler ve eksikler sonucunda yeni bir sınıflandırma denemesi yapılmıştır. Bu sınıflandırma, sezdirimleri “anlatısal sezdirimler” ve “edimsel sezdirimler” olarak ikiye ayırmaktadır. Anlatısal sezdirimler farklı bir kuramsal çerçeve gerektirdiğinden bu çalışmada edimsel sezdirimler üzerine odaklanıldığına vurgu yapılmaktadır. Böylece çalışmada edimsel sezdirimler için dört ana kritere dayalı Türkçede sezdirim bildiren yapıları kapsayan bir sınıflandırma önerisi sunulmuştur. Yapılan sınıflandırma, Türkiye Türkçesinden derlenmiş örnekler üzerinden tahlil edilerek Türkçenin söz varlığına uygun bir çerçeve oluşturmaktadır. Sonuç olarak Akboğa’nın “*Sezdirim ve Türkçede Sezdirim Bildiren Edimsel Yapılar*” adlı çalışmasının en önemli katkıları; geliştirdiği dört ölçütlü yöntem ile Türkçeye özgür bir “sezdirim” terimini sunması, sezdirimin benzer terimlerden ayrıştırılması ve bunlarla birlikte yeni bir sınıflandırma sistemi sunmasıdır. En dikkate değer noktalardan biri de sezdirim ile kastedim terimlerinin söz sanatlarıyla karşılaştırılmasının literatüre kazandırılmış olmasıdır.

Çıkar Çatışması ve Etik Beyanı

Bu çalışmada çıkar çatışmasına yol açacak herhangi bir husus bulunmadığını ve araştırmanın tüm süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel ilkelere tam olarak uyulduğunu beyan ederim.

Etik Kurul İzni

Çalışma, etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlıdır ve yazar çalışmanın son hâlinin okunduğunu ve onaylandığını beyan etmektedirler.

Finansman

Bu araştırma için herhangi bir fon alınmamıştır.

Yapay Zekâ Kullanımı

Bu araştırmanın yazımında yapay zekâ kullanılmamıştır.

Kaynakça

Akboğa, V. (2023). *Sezdirim ve Türkçede sezdirim bildiren edimbilimsel yapılar*. Gazi Kitabevi.